

умумий таҳрири остида: Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳузуридаги Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълимини ривожлантириш маркази. –Т.: “TAFAKKUR-BO‘STONI”. 2013. 80- б.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада ҳозирги замон таълим тизимида олиб борилаётган ислохотлар, янги авлод фан дастурлари ва ўқув адабиётлари, уларни яратиш механизми ҳақида сўз юритилган. Шу билан бирга таълим сифати ва самарадорлигини ошириш, рақабатбардош кадрларни тайёрлаш масаласи инновацион педагогик технология ва унинг тамойиллари асосида ишлаб чиқилган таълим жараёнининг лойиҳалари ҳамда уни амалиётда қўллашда фойдаланиладиган замонавий ва интерактив усуллар ҳақида маълумотлар келтирилган.

РЕЗЮМЕ

В статье раскрываются механизмы создания программ и учебной литературы нового поколения в современной системе образования. В данной работе приводятся сведения о принципах применения современных и интерактивных методов в проектировании образовательного процесса и значение инновационных педагогических технологий в повышении качества и эффективности при подготовки кадров.

SUMMARY

The article is devoted to the study of mechanisms for creating programs and textbooks of new generation in the modern education system. In this paper presents information on the principles and application of modern interactive methods in the design of the educational process and the importance of innovative educational technologies to improve the quality and efficiency of training.

ЎҚУВЧИЛАР ОНГИДА НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОСНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПЕДАГОГИК ЗАРУРАТИ (КАСБ-ХУНАР КОЛЛЕЖЛАРИ МИСОЛИДА)

Ж.А.Маматқосимов – мустақил изланувчи

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти

Таянч сўзлар: Номоддий маданий мерос, муҳофаза, касб-хунар таълими, ўқувчи, мавзунинг долзарблиги, тадқиқот мақсади ва вазифаси.

Ключевые слова: нематериальное культурное наследие, охрана, профессиональное образование, ученик, актуальность темы, цель и задачи исследования.

Key words: intangible cultural heritage, protection, vocational training, a student, the relevance of the theme, purpose and objectives of the study.

Ўқувчиларнинг маънавий киёфасини шакллантириш, уларга таълим беришга йўналтирилган ижтимоий тараққиёт билан узвий алоқадорликда ривожланиб бораётган фан-техника ютуқларидан самарали фойдалана олиш ҳамда ижтимоий ҳаётда шиддатли тезликда ахборотлар оқими қабул қилиб олиш, уларни таҳлил этиш, қайта ишлаш, назарий жиҳатдан умумлаштириш, ҳулосалаш ҳамда ёшларга етказиб беришни йўлга қўйиш таълим тизими олдида турган долзарб муаммолардан бири ҳисобланади. Бу муаммоларни ҳал этишда халқ оғзаки ижодиёти асарлари, байрам ва томошалар, миллий урф-одат ва ўйинлардан, умумий маънода номоддий маданий мерос (НММ)дан кенг фойдаланиш ўринлидир.

Президент И.А.Каримов урф-одатларнинг қадимийлиги ва навқиронлиги, унинг шахс ахлоқий ва эстетик тарбиясида муҳим вазифа, долзарб масала ва восита эканлигини қуйидагича таъкидлаган: “Албатта, ҳар қайси халқ ёки миллатнинг маънавиятини унинг тарихи, ўзига хос урф-одат ва анъаналари, ҳаётий қадриятларидан айри ҳолда тасаввур этиб бўлмайди. Бу борада, табиийки, маънавий мерос, маданий бойлиқлар, кўҳна тарихий ёдгорликлар энг муҳим омиллардан бири бўлиб хизмат қилади” [1:29-30].

НММ ижтимоий-тарихий ҳодиса бўлиб, инсон онги ва тафаккури ёки тасаввурини билан яратилган, бирор бир миллат, уруғ, элат ёки қатламнинг ўзига хос ёхуд бир қанча миллат ёки элатда бир-бирига ўхшаш жараён, одат, маросим, анъана, байрам ва халқ ижодиёти намуналари мажмуидир.

“Номоддий маданий мерос” тушунчаси урф-одатларни, ўзига хосликни ифодалаш шакллари, билимлар ва қўникмаларни, шунингдек, улар билан боғлиқ жиҳозлар, предметлар, артефактлар ва маданий маконларни акс эттиради, улар эса ўз навбатида ҳамжамиятлар, гуруҳлар томонидан, алоҳида ҳолатларда эса муайян шахс маданий меросининг бир қисми сифатида тан олинганлигини англатади. Авлоддан авлодга ўтиб келаётган бундай номоддий маданий мерос доимо муайян ҳамжамиятлар ва гуруҳлар томонидан уларнинг атроф-муҳитга, табиатга ва ўз тарихига боғлиқ ҳолда яратилади ва бу уларда ўзига хосликни, ворислик туғусини шакллантиради ҳамда шу билан инсоният ижодини ва маданий турли-туманликнинг ҳурмат қилинишига қўмаклашади [2].

НММ намуналарини ижтимоий ҳаётда қўллаш ва татбиқ этиш барқарор ижтимоий ва иқтисодий ривожланишга имконият яратиб ўз ўрнида барқарор тараққиёт НММга хос маҳаллий элементларнинг яшовчанлигини таъминлайди.

“Муҳофаза” сўзи номоддий маданий мерос ҳаётийлигини таъминлаш, шу билан бирга, уни идентификациялаш, ҳужжатлаштириш, тадқиқ қилиш, сақлаш, ҳимоя қилиш, омалаштириш, ролини ошириш, тарғиб қилиш чораларини, асосан расмий ва норасмий таълим ёрдамида амалга ошириш ҳамда бундай мероснинг турли жиҳатларини қайта барпо этиш деган маънони англатади [2].

ЮНЕСКО Бош конвенциясининг 2003 йил 17 октябрдаги 32 сессиясида қабул қилинган “Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш” Конвенцияси, БМТнинг 2004 йилда эълон қилган “Барқарор тараққиёт” дастури, 2009 йил 9 октябрда қабул қилинган “Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш” тўғрисидаги Қонунга ўзгартириш ва қўшимчалар қиритиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг 228-УРҚ Қонуни, 2010 йил 7 октябрда қабул қилинган “2010-2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш,

тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш Давлат дастури” ушбу жараёни ташкил этиш учун ижтимоий-ҳуқуқий асосни таъминламоқда.

“Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш” Конвенциясининг 14-моддасида қуйидаги бандлар мавжуд: Ҳар бир иштирокчи-давлат ўз ихтиёрида бўлган воситаларни қуйидагиларга йўналтиради:

а) номоддий маданий мероснинг жамиятда кенг тан олинishi, ҳурмат қилиниши ва эътироф этилиши жараёнига, хусусан, қуйидаги воситалар орқали қўмаклашиш:

i) таълим дастурлари орқали жамоатчиликнинг, хусусан, ёшларнинг номоддий маданий мерос тўғрисидаги билимларини ошириш;

ii) таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасида тегишли ҳамжамиятларга ва гуруҳларга мўлжалланган аниқ дастурлар ишлаб чиқиш;

iii) номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш соҳасида, хусусан, бошқарув ва илмий тадқиқот масалалари билан боғлиқ имкониятларни ошириш бўйича тегишли чора-тадбирларни ишлаб чиқиш;

iv) билимларни тарқатишнинг норасмий усулларида фойдаланиш;

б) номоддий маданий меросга хавф солаётган таҳдидлар, шунингдек, мазкур Конвенциянинг бажарилиши юзасидан олиб борилаётган тадбирлар ҳақида жамоатчиликни хабардор қилиб туриш;

с) номоддий маданий меросни намоён этиш учун керак бўлган табиий маконлар ва тарихий жойларнинг ҳудудларини муҳофаза қилиш соҳасидаги таълимга қўмаклашиш [2].

Шунингдек, “2010-2020 йилларда номоддий маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш, асраш, тарғиб қилиш ва улардан фойдаланиш Давлат дастурининг қуйидаги бандлари ўқувчиларда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг ижтимоий-педагогик заруратининг асосидир:

– Номоддий маданий меросни ўрганиш масалаларини олий таълим ва ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларининг тегишли фанлар ўқув дастурларига қиритиш, қўлланмалар тайёрлаш ва чоп этиш;

– Номоддий маданий меросни сақловчи ва етказувчиларни ўқув дастурларини такомиллаштириш ишларига ва бевосита ўқув жараёнига жалб этиш, уларга шарт-шароитлар яратиш;

– Номоддий маданий меросни ўрганишга қизиқувчи талаба ва ўқувчилар учун ёзғи ўқув курслари, очик эшиқлар куни каби тадбирларни ташкил этиш;

– Ёшларни номоддий маданий мерос бўйича материаллар тўплаш ва тарғибот ишларига жалб этиш;

– Номоддий маданий мерос тарғиботи билан боғлиқ фото ва видео танловлар ташкил этиш;

– Нодавлат ташкилотлар ва муассасаларга мўлжалланган, номоддий маданий меросдан тадбиркорликда фойдаланишга оид дастурлар ишлаб чиқиш;

– Олий таълим ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ҳамда умумий ўрта таълим муассасаларида «Хазина», «Мерос», «Барҳаёт анъаналар» кўрик-танловларини ўтказиш;

– Мусиқа, маданият ва санъат таълими йўналишларида ўқитган талабаларнинг номоддий маданий мерос борасидаги тадқиқотларни қўллаб-қувватлаш ва ушбу йўналишдаги энг яхши тадқиқотлар танловларини эълон

килиш, ғолибларни рағбатлантириш. Энг сара ишларни илмий тўплам шаклида чоп этиш;

– Номоддий маданий мерос билан шуғулланувчи мутахассисларнинг малакасини ошириш.

Оқоридаги фикрлардан келиб чикиб қуйидагилар ўқувчиларда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг ижтимоий-педагогик зарурати саналади:

Биринчидан, НММ муҳофазаси касб-хунар коллежи (КХК) таълимида тизимли тадқиқ этилмаганлиги;

Иккинчидан, КХК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизими назарий ва амалий жиҳатдан таҳлил этилмаганлиги;

Учинчидан, КХК ўқувчиларининг НММни муҳофаза қилиш бўйича эмпирик ўрганишларнинг етарли даражада эмаслиги;

Тўртинчидан, КХК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш бўйича илмий-методик жиҳатдан асосланган ҳолда такомиллаштириш тизими амалиётга татбиқ этилмаганлиги;

Бешинчидан, КХК ўқувчиларининг НММни муҳофаза қилиш бўйича тизимини такомиллаштириш юзасидан амалий-методик тавсия ва хулосаларнинг ишлаб чиқилмаганлиги.

Бу борада КХК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг шакл ва методлари, педагогик шарт-шароитларини аниқлаш, методик тавсиялар ишлаб чиқиш ва уларни амалиётга жорий этиш бош мақсад бўлиб, қуйидаги вазифаларни амалга ошириш лозим:

– КХК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизими ва унинг таркибий қисмларининг назарий типологиясини аниқлаш;

– муҳофаза қилиш тизимининг концептуал муаммолари, имкониятлари ҳамда метёрий ҳужжатларини ўрганиш асосида узлуксизлик ва узвийлик тенденциясини таҳлил қилиш;

– КХК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг шакл ва методларини ишлаб чиқиш, педагогик шарт-шароитларни аниқлаш ҳамда малакавий амалиётларини ташкил этишнинг эмпирик референтларини ишлаб чиқиш;

– КХК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг методикасини ишлаб чиқиш, педагогик тажриба-синовларни ташкил этиш ва ўтказиш, амалий-методик тавсиялар ишлаб чиқиш, уларни амалиётга жорий этиш.

Ўқувчиларда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг ижтимоий-педагогик заруратининг илмий аҳамияти муаллифлик концепцияси тадқиқот гоясида; ўқувчиларда НММни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг

методологик-дидактик асослари, тамойиллари, қонуниятлари, психологик-педагогик имкониятлари асосида мезонлар ишлаб чиқилиб, педагогика назариясига қўшган улушида; НММ муҳофазасини таъминловчи ўқув материалларига эга бўлишида; НММни муҳофаза қилиш тизимини амалга оширишдаги метод ва воситалар тизимининг яратилганлигида; узлуксиз таълим-тарбия жараёнида НММ муҳофазаси мазмуни, шарт-шароитлари, воситалари ва уларни такомиллаштириш йўллариининг илмий асослаб берилганлигидан иборатдир.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти НММни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштириш юзасидан илгари сурилган илмий-назарий, методик фикрларнинг илмий-методик журналларда нашр этилиши, мақолалар тарзида амалиётга жорий этилиши; улардан педагогика фанларини ўқитиш жараёнида фойдаланилиши; натижалардан КХК ўқитувчилари ўзларининг иш фаолиятида методик қўлланма сифатида фойдаланишлари ўқув-тарбия жараёнлари илмий-педагогик самарасини оширишга хизмат қилиши қабилардан иборат.

Ўқувчиларда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг ижтимоий-педагогик зарурати юзасидан қайд этилган мақсад ва вазифалар самараси, ишнинг илмий ва амалий жиҳатдан ҳаётга татбиқ этилиши натижасида қуйидагиларга эришилади:

– КХК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизими назарий ва амалий жиҳатдан такомиллаштирилади;

– КХК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизими ишлаб чиқилади;

– КХК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизими ўқув жараёнига татбиқ этилади;

– КХК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг методологик муаммолари аниқланади;

– КХК ўқувчиларида НММни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштириш жараёнида инвариант ва вариатив дидактик функциялар таъминланади;

– НММ бўйича ўқув жараёни самарадорлиги аниқланади.

Ўқувчиларда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг ижтимоий-педагогик зарурати, бу масаланинг назарий, амалий, ижтимоий ва ҳуқуқий асосларни ўрганиш, бунда ўқитувчининг педагогик маҳоратга эга бўлиши, НММ муҳофаза қилишнинг дарс ва дарсдан ташқари машғулотларда ўзлаштириш, НММ муҳофазаси юзасидан мустақил ишларни бажариш, педагогик амалиётда НММ муҳофазасини амалга ошириш каби муаммоларнинг ҳам ўрганилиши ижобий натижалар беради.

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: «Маънавият», 2008.
2. Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш бўйича халқаро Конвенция. – Париж: 2003.

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада ўқувчиларда номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш тизимини такомиллаштиришнинг ижтимоий-педагогик зарурати, тадқиқотнинг долзарблиги, мақсад ва вазифалари, мавзунинг ҳуқуқий асослари ҳақида маълумот берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье речь идёт о социально-педагогическом аспекте совершенствования системы охраны нематериального культурного наследия среди учащихся, определены цели и задачи, актуальность поднятой в работе тематики и её правовых основ.

SUMMARY

In the article we are talking about the social and pedagogical aspect of improving the system of protection of intangible cultural heritage among students, defined goals and objectives, the relevance of the topics raised in the work and its legal bases.

МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДА ОЙЫННЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҚТАН ӘХМИЙЕТИ

М.Маткаримова - психолог

Нөкіс экономика кәсіп-өнер колледжі

Таянч сўзлар: болалар ўйинлари, ўйинчоқларнинг аҳамияти, эртақлар, бола тарбияси, билиш жараёнларининг аҳамияти.

Ключевые слова: игры для детей, значение игрушек, сказки, воспитание ребёнка, значение в процессе знания.

Key words: games for children, meanings of toys, fairy tales, upbringing of a child, meaning in the process of knowledge.

Мектепке шекемги жастағы балалардың психологиялық жақтан ой-өрісіннің раўажланыўында, қоршаған орталықты билиўде, қарым-қатнасқа кирисийинде ойын үлкен әҳмийетке ийе. Бала өзін қоршаған дүняны ойындар арқалы сәўлелендирип, сол арқалы өмір ҳаққындағы түсиниклерге ийе болады. Ойын сол дәрежеде универсал, сол дәрежеде көп қырлы ҳәм ол жүдә қудиретли хызмет, бақша жасындағы балаларды ойыннан басқа жол менен кәмиликке жеткерип тәрбиялаўды көз алдымызға келтириў қыйын. Рус психологларынан Л.С.Выготский, Е.А.Аркин, Д.Б.Эльконинлер өз шығармаларында балалар ойын хызметинин мазмун-мәнісин илимий көзқарастан түсиндирип берген [1:2].

Ойынның кең тарқалған түри-жәмийетлик ролли ойындар болып, ол сюжет ҳәм мазмуннан ибарат. Әдетте сюжет дегенимизде ойын хызметинде балалар

сәўлелендиретуғын ўақия ҳәдийселер шеңбери түсиниледи. Ойын сюжети түрли дәўирге, ҳәр түрли қәсийетлерге, шаңарақ турмыс тәрзине, географиялық ҳәм ислеп шығарыў шараятларына байланыслы жаратылады. Бала мүнәсебетке кирисетуғын ўақия ҳәдийселер шеңбери қаншелли тар ҳәм шекленген болса, ойынның сюжети де соншелли дәрежеде әпиўайы ҳәм бир түрде екенлигин көриўимизге болады.

Ойындардың сюжети ҳәр түрли болыўына қарамастан, оларды арнаўлы топарларға бириктириў имканияты бар. Мысалы, Е.А.Аркин ойындарды төмендегисше бөлген:

1) Ислеп шығарыўға: санаат, аўыл хожалығы, қурылыс ҳәм кәсіп-өнерге тийисли ойындар;

2) Турмыс хызметин көрсетиў ҳәм социаллық сиясий жағдайлар: бақша, мектеп, күнделикли турмысқа тийисли ойындар;